

նույնիս ռան եւ ամեն անգրագետ ազգ, որ, այսօրուան քրդերը, գնչուները, լազերը եւն: Ս. Մետրոքէն առաջ հայերէն գրականութիւն դնելը, որ իբր թէ թնշնջ լուսաւորել՝ այրելով բոլոր հայերէն գրքերը, անմիտ հէքեաթ մ'է միայն:

Յ. ԱՅԱՌԵԱՍ

ԳԻՒԳՈՐԻ ՄԱԳԻՍՏՐՈՍԻ “ԳՐԱԳՐԱԳՐԱԳՐԱՆ” ԸՄԲՐԱԳՐԱԳՐԱՆ ԼՈՐԻՍԻՍԷ

Պիտի սկսինք 2 մասը՝ Մագիստրոս անունը, պահելով նոյն կարգը. բայց որովհետեւ մեկնողական նամակ մը չունինք ի Մագիստրոսէ, գիւրին պիտի ըլլայ ընթերցողին գուշակել, որ մեր հետազոտութիւնը շատ քրտինք ու աշխատանք արժեց: Գեռ տեղիս տեղիս մեր ինքնագրութիւնները բաւական հիմաւոր չէին՝ ամեն տարակոյս փարատելու չափ, եւ անոր համար հարցական նշաններն ալ գործածելէ ետ չկենցանք: Մեկնեցինք շատ բան որուն համեմատութեամբը շատ քիչ են տարակուսական կէտերը: Միայն պիտի խնդրէինք՝ զմեզ կարգացողներէ որ Ժաւ հմտութիւն իւր չէ՝ երբ իրենց իւրեքն չեն հաշտեցնուին իւրեքն: Հատուածներն աչքի առնելու բերեն, մեր ապացոյցներն ու վկայութիւնները կշռեն եւ պիտի համոզուին մեր — խղճամիտ եւ ուղղամիտ խուզարկութեաց:

Սկսինք:

7*.

Մատիւր	դու	առ	մակագրութիւնս՝
Մառիւ	բա	է	Գրա-Գրա-Գրա

անմոմոնական՝ միտքով՝ մազուն՝ եւ
նոր-նորա՝ ինչեւէ իւր-իւր

զմակ՝ անկեալ ընթերցող, առ մարդ,
իւր-իւրեքն՝ իւր-իւրեքն — իւր-իւրեքն:

յորում՝ խուզում՝ յարաւուն՝
յոր-յոր [եւ իւր-իւր] իւր-իւրեքն:

* Որ շարունակեց թուերը Պր. Նորայրի 6 հատուածներուն կցելով մեր քննելու հատուածներն ալ:

1. Մակագրութիւն = գրութիւն [գրատուութիւն], Մեր առջեւ ունեցած բոլոր ձեռագիր ու տպագիր օրինակներն ունին միասին “մակագրութիւն”, եւ սակայն պէտք է կարգաւ “մակագրութիւն”, վասն զի հոս վերադրուին գաղափար չկայ, այլ գրուածքի համոզուելու համար բաւական է աչքէ անցնել Մագիստրոսի նամակներն, եւ պիտի գտնենք միշտ “մակագրութիւն”, որ. “Նախ այսքան առկայացի առ տեսցեալ” պատճառ մակագրութեան, Մկս. էջ 209. — “Ինչորեմ վերծանել զմակագրութիւն տախտակիդ [նամակիդ], սակս որոյ է բանդը, Սնդ, էջ 233. — “յայդմ մատենի մակագրութեան վերծանեալք” Սնդ, էջ 9. — “զտարակուսական մակագրութիւն վերտառական քոյդ խոհականութեան... ընկալայ” էջ 75: Գոյական ձեւին քով ունի եւ “մակագրել”, բայց. այսպէս. “ոչ պերճարանութեամբ զգողորն բաւեմ մակագրել քեզդ” էջ 73. — “եկ գուայտմ, զի զորս հանդերձեալ եմք մակագրել, այսմ պարագետեք” էջ 222. — “յայցանէ յորովագոյնս ինձ մակագրել քեզ” ոչ դժուարին է՝ էջ 217 եւն եւն:

Բայց նոյն իսկ բառին կազմութիւնն իբր “մակագրել” հաւասար է յն. էն-յորգոյ, իսկ բայը՝ էն-յորգոյ, եւ այս կը փարատէ ամեն տարակոյս, քանի որ “մակագրութիւն” = էնթեսիս = վերագրութիւն կը նշանակէ, եւ իրելու հետ առնելութիւն չունի: Տես նաեւ վարը 57 թիւը:

2. Անմոմոնական = անդանդաղ [քաշաբար]: Ագր. եւ երմ. ունին “մոմոն” = գետնաբար, դանդաղ, կրնանք շատ դիւրաւ հետեւցնել “անմոմոնական” ժխտականին նշանակութիւնը, “անդանդաղ”, = շուրջորոն = համարակ:

3. Միտել = կցել [միացնել]. Մկս. “Հանդ. Ամսօր., 1890, էջ 284: Ագր. ունի “կահել, կռնել”, իսկ երմ. միտել [միարանել]: Ինչպէս Դու ունի այլեւայլ նշանակութիւններ, ինչպէս՝ “աղագրելով ի սոյն մէտ երանեցին”, (Մատեն. Խոր. Վեհապ.,

1 Մագիստրոս ունի Մկս., էջ 55 “մուշկըն բառ մը” Կորուսեցանք այն հերթը եւ մուշկըն արտիքը բաց իբր հանգարտութիւն, հեղափոխող աղբիւր մեր մասը բառին հետ չենք կրնար վճռել, Կարկէ եւ. եթէ “մոմոն” կազմութիւն ընդունինք իբր մուշկըն, այն բառին տողը վերական “մուշկըն” եւ կը մեկնուի. Ագր. մուշկըն բառը դեռ անցած չէ մէջ հին եւ. ոչ նոր բառադիւրբորտ մը: Բայց Միտելութեան օրինակն ունի “մակագրել”:

- էջ 581) եւն եւն, բայց այս իշել Դ-շէլ
նշանակութիւնն աւելի յայտնի կը լայն Մա-
գիստրոսի հետեւեալ խօսքէն. «որպէս
զգրականութիւն շարամանաբար մահ ոսկւոյ մա-
ծեալ մատտամանն մեծ եղեալ», Մկս. էջ 203:
ճարտասանական ձեւ. մը գործածել ուզած
է Մագիստրոս՝ այս ստորին մէջ իւրաքանչիւր
բառին նոր յեւ մը տալով եւ կամ՝ նկրակոսին
խելքը թողնելու շափ, խրթին նշանակու-
թիւններ գործածելով: Մկս. էջ 237 կը
գործածէ Մագիստրոս «Դորեւ», յարգեալ
արասունեալ, բառերը: Ագր. ի տուած
խնկն նշանակութիւնը կը գտնենք Մագիս-
տրոսի այս ասուութեան համանման դարձուած-
քի մը մէջ, որ կը լուսաւորուի այս խրթին
ասուութիւնը՝ «Եւ արդ զի բան զքեզ այս
խնկն-որեւ լինել մակացու», = «Եւ արդ
որովհետեւ խօսքս զքեզ այս երեք բաներով
զինեց՝ ըստես հասկնալու», (Մկս. էջ 78):
4. Մաղոյն = թեւ. «թեւ» նշանակութիւնը
կը գտնենք Երմ. ի մէջ (թէ ձեռագիր եւ
թէ տպագիր): Եւ խօսքին իմաստը կ'արդա-
րացնէ այս բառագրքին տուած նշանակու-
թիւնը: «Միտել մաղոյն», «թեւեր կցել»,
անտարակոյս պիտի յիշենք Ռեւի-Իշել
բառը, համեմատ՝ «այսպիսի գեղեցիկ
գիւտից եւ խնդրոց Ռեւի-Իշելով թափառեալ
եւ հանդիսացեալ ջանիւ խոկաս հասանել»,
Մկս. էջ 172: (Տես աւելին վարը՝ Թիւ 6):
Թեւերու կարեւորութեան նկատմամբ
համեմատել Նորիստիանէի «Հաւերը»,
8 տեսիլ (վերջերը), թէ ինչպէս թեւ ունե-
նալով ամէն դժուարին բաներու ալ կը
յաղթէ մարդ. եւ Յովսէփ կ'ըսէ «մեք
ալիւս» թեւաւորացդ հետ ի նշպէս միանանք,
(Անդ.):
5. Մակ = երկու: Այս՝ ՀԲԱ. էն իրաւամբ
աւելորդ համարուած մասնիկը, եւ զոր
Բուգգէ՝ քաջ համոթեամբ դուրս կը նետէ
հնդեւրոպական բառերու շարքէն, սովորա-
բար ածանցներ կը կազմէ ստորին կամ յետա-
դարեան հայերէնի մէջ (եւ ոչ մէկ ներ-
կայացուցիչ ունի ոսկեղարու բարբառին մէջ).
եւ կը նշանակէ է վերջ. այսպէս հայերեւո-
թիւն, հայնուսն, հայադրութիւն («այսպանն
զանուն ընկերին՝ հայադրութիւնն անուամբ եւ
կատակութեամբ», թանգար. հ. եւ ն. նախն.

- Բ. Հատոր. Վենետ. 1898, էջ 430)),
Բայց քանի որ «ի վերայ», նշանակութեամբ
չի մեկնուիր հասածս, հարկ էր գտնել այս
բառին այս «Իշել», իմաստը, եւ գտանք,
որովհետեւ Ագր. էջ 207 նշանակած է որով՝
Մ-ի = երկու, կամ աւելի», ՀԲԱ. ալ կը
յիշէ այս՝ «Իշել», նշանակութիւնը՝ հին
բառարաններէն առնելով. «Մ-ի = ի մինն
մէկ այլ յաւելուլ», ուրեմն՝ 1 + 1 = 2:
Եւ որպէս զի ամենեւին տարակոյս չմնայ,
պիտի յայտարարենք որ Գրիգոր Մագիստրոս
այս հալէ իբր ելիւս, ուրիշ տեղ մըն ալ
գործածած է: Այս վկայութիւնը. «Բայց հո-
շորք ըստ պարսկականին է իմանալ հալ (== հալ)
իւ... որպէս զի իմեմին հոսն հոլոր»,
Մկս. էջ 96. այսպէս զատ զատ ունի Միւնիս.
ձեռագիրը, իսկ Պր. Նոստ. տպած է «հալի»,
թէպէտ եւ կը յիշէ ծանօթութեան մէջ՝
օրինակ մը, որ ունի հալ իւ (զատ զատ):
6. Անկեալ բոք = փակ աչք = աչքի
զնդակ, գերմ. Augapfel, Ռիք. ծանօթ է
սովորաբար իբր pupilla, (աճ. պեպէք),
աչքի գնդակին միջափայլի սեւ կէտը, pupa.
«շէքի անկեալ շար մաղոյն» (Ոսկ. Մաթ.
Ա. էջ 331) եւն եւն. բայց հայերէնի մէջ
իբր աչ ալ կը գործածուի, բայց ի Մագիս-
տրոսի այս վկայութենէն, ունիւք նաեւ
էջ 206 «անբայք բեւ եւ աչացուր», նոյն-
պէս՝ «բեք աչաց իմոց արտասու ելին յինէն»,
(Վարք եւ վկայ. Սրբոց Ա., Հա. Վենետ.
էջ 578) «Եւ այլ ամէ հարեալ վիմաւ շէքի
աչաց նորա եւ տեսանողականն կախեր
զերեսոր նորա», (Անդ. էջ 566). «ի բաց իլեալ
շէքի ակնն նորա», (Անդ. Բ. Հատ. էջ 445
[Հմմտ. է եւ՝ Հմմտ. Ամարոյ, 1893, էջ 82]):
ՀԲԱ. էն կը յիշուի այս նշանակութեամբ
միայն Լ-Բերն. հն. վկայութիւնը. «բեքի
ակնակապիճքն է որ արտեւանամբն միշտ եւ
անպաղաղ պարսպն զաշնն»:
Եթէ գոչ ալիւս (== ուշադրութեան)
թեւեր գեցնել կ'ուզէ Մագիստրոս, պարզա-
պէս paraphraseով մեկնել ուզած է՝ մեր
Ռեւի-Իշել բառը (տ. վերը Թիւ 4): Այս
նախադասութեան աւելի լուսաւորութեան
համար համեմատելու է հետեւեալը. «միշտ
աւալ ՄՅԱՅ իմոց առ երաշխաւորն անդա-
դարապէս Ժեւոստիէն (Վարք Հարանց. Հա.
Ա. Վենետ. 1855, էջ 309):

1 Տես Beiträge z. etymolog. Erläut. der ar-
menischen Sprache, 1891. ZfVS. N. f. XII. 1.

1 Թիւ 1-5 մ' գրով սկսած նմանապէս բառերու
աւարտութիւն:

Հին բանաստեղծներու եւ մանաւանդ Արիստոփանէսի յատուկ իմն է, թէ՛ հուսկն յառաջ եւ թէ՛ բանաստեղծներու համար՝ իտիւնէր, ինչէր ըլլալու Բաւական եւ այս կատակերգակին «Հաւերը» կարգալ համա- ղուելու համար, Մարդիկներու հետ ի մարտ պատաստուողներու կը գտնէ Արիստոփանէս (20 տեսիլ)։ «Ըռուով թեւեր հոգացէր այս գաղթականներու», որոնք կուեկու կու գային, «Ծափեր դու, ո՛վ Մուսա, յարեաց ի սուրբ պարն, (Արիստոփ. «Գորտեր», Գ. Ար. 5 տեսիլ)»։

7. Թարաշուն = խորքընին։ Այս յարեան բառը կը մեկնուի ըստ նշանակութեան՝ իրմէ յառաջ գտնուած խողովոյ (= յուզում, զոր Մագիստրոս ամբարաբար խողովոյ, խողովն կը գրէ) բառով, որուն իբր լուսաւորութիւն յառաջ կը բերենք Միս. ի (էջ 57) մէկ խօսքը, «Ի բազմութեամբ բերուցին յաշուն միւրեկալ եւ պատահալ պայքարմանց», «բազմորինակ են . . . խողովն բնութեան կամք» (Վարք Աղեքս. Վենետ., էջ 5)։

Այս անծանօթ բառին կազմութիւնը լաւ չի լուսաւորուիր նոյն իսկ եթէ յարեան կամ ահաւ ձեւին վերածենք։ Ինչպէր բոլորովին ուրիշ գոյն կ'առնու, եթէ «յար անհուն», ձեւն ընդունինք, նշանակութիւնն ալ չի հակասակներ։ Միայն Ա.Գր. եւ Երմ. փոքրիկ լուսաւորութիւն մը կու տան, «յարաշուն», ի՛նչպէս ձեւն ունիւթիւնը կցելով։ —

Հոս սրուած մեկնութիւններով զիւրին կ'ըլլայ հասկնալ այս լրջ հատուածին իմաստը։ Երեւան կու գայ Մագիստրոսի բանաստեղծական աւելն, երբ կ'ըսէ. «Խալ- քաւնիւնք ուղիւն Լուսաւոր ինչի՛նք ուղիւնք եւ այսպէս այս խողովին մըջման (հրահանգներու) անգամաւ Երեւանը»։

8.

Ախորժեալ¹ արտասանմ² զղատ
Հէտ է ինչ յայտնաբերել չէի

արկածեաց³ զիր յանգալանդ⁴, զի
իշխանաց ինչ չէի

զոյնեցիս⁵ Թառախի⁶ իրննող⁶
Եւ ինչի՛նք Վայրագոր խառնաւ ինչի՛նք

թխտանանդ⁷, ներդիման⁸ զտնալս⁸։
Ինչպէս յայտնաբերել չէի

Այս շատ խառնակ խօսքերը պէտք չեն զարմացնել զմեզ, վասն զի ազգու օրինակ են թէ՛ չհասկցուած գրութիւն մը՝ գարե ի գար ընդօրինակողներու կողմանէ ինչպիսի անձնաշէնի փոփոխութեանց կրնայ ենթարկուիլ . . .

Մեր՝ այս հատուածին տուած մեկնութեան երկու կէտեր ուշադրութիւն կը գրաւեն. ա. բնագիր մը կը վերակալմանը, որ մինչեւ հիմայ ձեռագիր ու տպագիր խղարատաբանութիւններէն որչա միտք մը կը ցուցնեն. Բ. 4—5 բառերու նշանակութիւնները կը ճշգրտեն եւ անգամ մը եւս Մագիստրոսի սրամտութեան վրայ խորպէս սքանչանալու առիթը կ'ունենանք։

1. Ախորժիմ = Հնչտ է ինձ {ախորժիմ}։ Ըստիւր հայերէնի մէջ «ախորժիմ», սովորաբար միշտ «յոժարիմ», «սիրեմ» կը նշանակէ. հարկաւոր օրինակներէն միայն 2—3 հատը յառաջ կը բերենք, աւելին աւելորդ է, որովհետեւ շատ ծանօթ իրողութիւն մըն է մեր ըսածը. օրինակ. «ախորժիմ լսեմ» (Ոսկ. Մա. էջ 663), «Լիւրսի զաւնջանս» (Ոսկ. էջ 672), «Եւ ինչի՛նք ընդ շարիս» (Եղն. էջ 36), «Եթէ ինչի՛նք ընդ շարիս» (Եղն. էջ 168) եւն եւն։ Իսկ այսօրուս մեր «ախորժակը» իբր թեթեւ քաղց, մեր հնոց բով (5րդ դար) հազիւ թէ 1 անգամ որեւէ խողովն ձեռնով գտնուի, բայց միշտ գարե ինչի՛նք հայերէնի մէջ «ախորժիմ», «յոժարեմ», կը փոխուի ինչպէ՛ս նշանակութեան. Պղտմիկ Տրուստիստիւնի մէջ միշտ այս նշանակութեամբ կը գտնուածուի (տես. օր. աղ. էջ 197)։ Իսկ այս «Լիւրս է ինձ, Լիւրս է եւ նշանակութիւնը կը գտնենք Ա.Գր. ի մէջ էջ 166»։

2. Արտասանմ = յայտնմ, յայտնաբանմ։ Մագիստրոսի ծանօթութեան գաղտնեաց քիչ շատ խելամուտ եղողն, իսկոյն կ'ըմբռնէ այս նշանակութիւնն, որ գոմար իսկ չէ. վասն զի որդասանել (aussprechen, ausdrücken) բերնով ըսել բան մը. իսկ Գրիգոր Երեւանցի «յայնքն» գոմարին իմաստ մը բնական հետեւութեամբ կը յայտնուի, ինչպէս ըմբռնուի։

Պարզ լուծումը կու տայ մեր մեկնութեան՝ «Խոր. Մտնոր», (էջ 529) վկայութիւնը. «որդասանել» է բան պատմական ի գէմն անելով երեւելապէս շարունակ. եւ կամ ըստ «Պղտ. Տրամ. Տիմոս», էջ 86 «շարժումն անձին» որ ի խորհրդակալներն եղեալ

առանց իրից արտաձայնութեան», Թէ ՀԲԱ. եւ Թէ ՍՌ. կը յիշեն «Խոր. Մտե», վկայութիւնը, բայց տարբերութիւն չեն դնել այս բառին այլեւայլ իմաստներուն մէջ. միայն ՍԳ. կը գրէ որոշ. «արտասանել == յայտնաբանել»:

3. Դատ արկածնաց (Թէ՛ դադակնաց?)։ Առաջին հարցականնշանը կը ստիպուինք գետեղել այս կնճռոտ բառին առջեւ։ Կրնայ կարգացուիլ = Գոյ-բել-նէ-ն իբր «վճիռ թշնամանաց» (տես ՍԳ. արկածը == թշնամանք)։ Բայց այն տեսն ընկելու է քանի մը ձեռագիրներու մէջ գտնուած էին բառը։

Կրնայ կարգացուիլ ք. նոյն իսկ ՄԿԱ.է՛ էջ 236, գործածուած Գոյ-բել-նէ-ն (տես նոյնը՝ ՏԵՎ. Մագ. Վենետ. էջ 96) իբր՝ Բոգոմոլ-նէ-ն էին, Կերակորի միտքը Գոյ-բել-նէ-ն էին։ Բայց կրնայ ք. նաեւ առնուիլ՝ Գոյ-բել-նէ-ն էին = շարակրատ (ըստ ԱԳ.Ի). սակայն այս վերջինս զգուարաւ թէ կարելի չիլայ ինքնագրուիլ, վասն զի այն տեսն պիտի ստիպուինք ընդունիլ, որ ինքն Մագիստրոս իւր իսկ գրած մէկ «յանգական», չափաբերեալ գրուածքը՝ ինքնինկը միտքն իբր շարակրատ էին։ Այս երեքն իբր ամենայարմար կ'ընտրենք մենք՝ Գոյ-բել-նէ-ն, ձեւը. եւ կը սպասենք հմտագունից վճռոյն։ Արեւմտ. ըստ ինքեան պէտք էր արեւմտ. հոլովութիւլ, բայց անսովոր չէ ինչ սեղ ե-նը տեսնել շատ սեղ։ Այս ե-նը մինչեւ ոչ հոլովակերտը կը փոխանակէ շատ անգամ (հոգիք = հոգե-ն, որդիք = որդե-ն են)։ Իսկ մեր առաջարկած «վճիռ» բառին համար տես ՄԿԱ. էջ 110 առ նոյն վերջի ուղղակի խօսքը՝ «յորժամ զատողութեան պարսպեալ տրամախհէի հոգաւել էին...»:

4. Դիր յանգականն = չափական գիր։ Չեռագիրներէն ոմանք «յագական բառը (գիր ունին ՆԲ. Ննտ. եւ Վինե. ձեռագիրները) կ'ուղղուի աւելի ճշգրտոյն»՝ յանգական, ձեւով՝ Էմ.Ի եւ ՄԿ.Ի տպագրութեանց մէջ։ «Եանգական», ռոմանաւոր մը՝ «մի տառիւ վերջ յանգական» (Ն. Շն. Բառք չափաւ, Վենետ. էջ 233) եղածները կը համարուին սովորաբար. եւ այս իմաստով ալ կը հասկնայ Մագիստրոս «յանգ, յանգաւորել», բառերը («զանտարանիչս մեր պարտաւեր, իբրու թէ նոցա ոչ գեղարարմար եւ չափաւոր բանիք որոյն» զանտարանն

յարմարեալ «յանգաւորեցին» ի մի տառ եւ ի գին ՏԵՎ. Մագիստ. ի Վենետ. էջ Բ.), բայց թէ չափական ալ՝ իբր յանգական նշանական ըլլալը Մագիստրոսի ծանօտ-իւնն է համեմատ եւ Մագիստրոսի կ'ըսէ՝ ՄԿԱ. էջ 219 «մակհուպ յեզերս սպառուածի որոնաւոր եւ չափաւոր գերակայ գրել տալը»։ Ինչ չափով՝ «Եանգական» բառը ունի Մագիստրոսի քով եւ վերջինին նշանակութիւնը. որ. «որ ոչ զը զճարանարն եգիտ յանգական համամար» (ՄԿԱ. էջ 35) (այսինքն)՝ «որ զը վերջնականապէս հասու», «ը կարկանցի զատ հագնեցութեամբ եւ չափանէլ յաւարտ որոնաւորութեան» (= յանգեալ), այլ յայտնի եւ գիրաւահաս» (ՄԿԱ. էջ 233). «չափաբերական ինչ տաղիք եւ կամ կարկատուն բանիք առասանել», (Անգ 24)։

«Առականն հագնեցութիւն», անուանածներն ալ ըստ մեծագոյն մասին չափաբերական են, այսպէս. «այսդիկ առասացութիւն Գոյ-բել-նէ-ն (== առական) հագնեցութիւնը սակայ իմաստութեան ներհակաց» (Անգ, էջ 204), «բայց թէ պարտ է հաճոյ ոմանց ինքնացի, որք հոգեորոցն են մանկունք, Գոյ-բել-նէ-ն ինչ շարամանել», (Անգ, էջ 232)։ «Հագնեցութեան, վրայ Մագիստրոսի գրածը (էջ 33) կը յանձնենք ընթերցողաց ուղղագրութեան. որ «յանգական» եւ եւ սակայն «չափական», կ'անուանէ, նոյնպիսի իրաւունք մը տալով՝ կարծես, մեզի իւր «չափական», անուանածը «յանգական», կոչելու։ Միայն այս ստորագր. որ Մագիստրոսի բառերը՝ մանաւանդ բանաստեղծութիւնն սեռին վերաբերեալները՝ զատ բառագիրը մը կրնան կազմել, Յափշտակուած եւ Մագիստրոս Համբարումի «վճիռ եւ ակնանկիտ, չափաբերական, մանուածոյ, ոսկետեսակ, հրաշառասական մակարդակեալ տողիք» (Անգ, էջ 84)։ Այսպէս միայն որոշ յայտնի է թէ իւր «մակագրութիւն» = ἐπιγραφή [ἐπιγραφή] անուանածը (ինչպէս են այս նամակին հատուածիկներն) են՝ փոփոխակի վեցաշափով եւ հնգաշափով յորինուած մանր բանաստեղծութիւններ, որոնց մէջ կը գտնուի գլխաւոր միտք մը լուրջ կամ սրամիտ եւ կամ կատակերգական. եւ թէ այսպիսի չափերով գրուած համարելու ենք այս երգիեական նամակն ալ՝ շատ հաւանական է։

4. *Չոփեսցիս* = *Նեղեսցիս* [խորհրդով]:
 ԱԳՐ. ունի "զոփալ" = գողալ, նեղել
 խորհրդով, իսկ երմ. մի եւ նոյն նշանակու-
 թիւները կու տայ "զոփալ", իւ ԱՅԱ "զփալ",
 չին եւ ընտիր բառը կը ներկայանայ սովորա-
 բար՝ զփալ, սարսիկ, վշտաշնիլ իմաստով.
 այսպէս. "վանս որոյ յոյժ իսկ զփալ, զի...
 մեք սատանայի նախանձաւորք լինիմք" (Ոսկ.
 Մատ., էջ 599). "ստգտանէ եւ զփալ
 գանձն" (Անդ., էջ 30) եւն. ուն. իսկ միջին-
 դարեան մատենագիրներէն ունիմք՝ "սար-
 սափեալ զփալեւ զողացաւ սիրտ իմ",
 (Յովհ. Կթշ. Պատմ. Հայոց, Մոսկ. էջ 195).
 "լու զփալեւ իբրու զփ յայլոց մարդկանէ",
 (Մատան. Խոր. Վննետ., էջ 400 եւ
 424):

Մագիստրոսի սիրական բառերէն մէկն է.
 "զփալեւ թոպեալ իբրեւ ի Պիսիգանի",
 (Մկս., էջ 203). Իսկ էջ 237 գործածած
 "զփալեւ միտեալ", ձեւէն յայտնի է որ Մա-
 գիստրոս երկու ձեւերով ալ կը գործածէ
 այս բառը, իբր զփալ եւ զփալ: ՀԲԱ. կը
 յիշէ "ընդ անաբերունջ իննեյն հասին դժուա-
 րէր եւ ընդ անապատէն զզկել զփալ" (Սկւռ.):
 Հոս յայտնի է "նշել, բռնել, իմաստը, որ
 կայ Փիլոնի մէջ ալ. "զփալ տրամի եւ վշտա-
 նայ մեղաւորն": Պր. Կոստանեանցի "զոփեսցէ",
 ձեւը չենք գտնիր ոչ ՆԲԻ. եւ ոչ Վննետ.
 ձեւագրին մէջ (որ ունի "զոփեսցէ"), ոչ
 Անտ. ձեւագրին մէջ (որ ունի նոյնպէս "զո-
 փեսցէ"), ոչ Էմիլի հրատարակած (1861,
 Москва, Всеобщая История, էջ 208—9)
 բնագիրը (որ ունի "զոփեսցէ", բայց իբր
 ծանօթութիւն նշանակած տարբերակին [va-
 riante] մէջ "զոփեսցէ"), Հետաքրքիր էինք
 իմանալու թէ "զոփեսցէ", ձեւը քանի, եւ
 որ ձեւագրաց մէջ կայ (թէպէտ, էջ 280
 ծանօթութեան մէջ "զոփեսցէ" կը յիշուի
 տարբերակէ մը): Ուրեմն մեր ընտրած "զո-
 փեսցէ", գրութիւնը թէ՛ ըստ բազմաթիւ
 ձեւագրաց է եւ թէ՛ ըստ իմաստին:

5. *Թառախի* = վայրապար,
 6. *Իրեննող* = իմաստուն [կարծեցեալ],
 7. *Թիւնոսան* = փրկիտիայ:

Այս երեք թուերը մէկ գլխի տակ ամ-
 փոփոյնիք, վասն զի ձեւագրաց մէջ կա-
 տարեալ խառնակութիւն կը տիրէ եւ իրարու
 հետ չփոփոխելով՝ իրարու մէջ անցած եւ
 անիմանալի բառեր կերտած են:

ՆԲ. ունի՝ Թառախի երկն աղթ թնոսանդ.
 Մկս. " Թառաւրնող թիւնոսանդ.
 Անտ. " Թառաւր երկն ողթ թնոսան.
 Էմիլ. " Թառաւրնող թիւնոսան.
 " տարբ. Թառաւր իրեննող թիւնոսան.
 Վննետ. " Թառաւր երկն աղթ թնոսանդ.

եւ սակայն՝ ինչպէս ցոյց պիտի տանք, ընա-
 գիրը պէտք է ըլլաւ ուղեղ՝ "Թառաւր",
 իրեն[ու]նող թիւնոսանդ, վերն յառաջ բե-
 րուած 5 օրինակներէն ըստ բաւականի տար-
 բեր. միայն ճշգրէ՝ այսինքն Էմ. հրատա-
 րակութեան 1 տարբերակը կը մտնենայ ուղեղ
 իմաստին, զոր կը յիշէ արդէն ՍՌԻ բառա-
 րանը (Վննետ. Մատ. 6 ձեւագ.) "Թառաւր
 իրեննող թիւնոսան":

5. *Թառաւր*՝ առաւիր ձեւով իբր "ընդ զու-
 եւ ընդ վայր, կը յիշատակուի ԱԳՐ.ի մէջ
 (էջ 165ա) եւ "ընդվայր կամ ընդզուր"՝
 ձեւով երմ.ի մէջ: Նոյնպէս կայ ի մէջ
 այլոց, ԱՐ. Լասագոյն քով (այս. Վննետ.
 էջ 4) "եւ այս ոչ եթէ առաւիր եւ ի զու-
 անց ընդ նոսա". "Ոչ առաւիր վայրապար
 Հերակլեստոս աղք. զնա կոչէ իննեւ" (Փիլ. Բ.,
 էջ 82). "Ոչ առաւիր վայրապար ասեմ" (Անդ.,
 էջ 95): "Թառաւր, կը յիշատա-
 կուի ԱԳՐ.էն եւ ՍՌ.էն. իսկ երմ. թէ՛ ձե-
 ւագիր եւ թէ՛ ապագիր" ունի մի եւ նոյն
 նշանակութեամբ "Թառաւր":

6. *Իրեննող* բառն արդէն իմաստն կը
 մեկնուի, բայց դարձեալ այլեւայլ ձեւերու
 տակ խոշանգուած է ինչպէս վերը տեսանք:
 ԱԳՐ. եւ երմ. կը յիշեն ինչու ձեւ մը
 իբր իմաստն. բայց քանի որ յայտնի յու-
 նարէն բառն ալ (= թիւնոսան) "իմաստուն"
 կամ "փրկիտիայ, կը նշանակէ, հարկ է
 այս "իրեննող" իմաստունը", աւելի մանր
 քննութեան ենթարկել:

Եթէ ԱԳՐ. իւր բառագիրքը գրած տուն
 այս բառին իմաստը — իմաստուն —
 ծաղկաւ մտք առած է, այն տունն ճիշդ
 թափանցած է Մագիստրոսի մտքին: Գծախ-
 աքար պարզապէս իմաստն նշանակութիւնը
 տալով, ԱԳՐ. ստուգութեամբ չէ համոզե-
 ղմեղ իւր ճիշդ ըմբռնման նկատմամբ վա-
 րնուեցին չուանալու: ՍՌ. իշխուեալ բառին
 մէջ կը յիշէ "հին բայն մը իեմ, որով կը
 մեկնուի ՆԲ.ի 3 հատուածիկն մեկնութեան
 իշխուեւ եւ իշխուեալ բառերը:

Բայց հոս կը բռնագատուինք զարմանալ՝ Մագիստրոսի յուշագրութեան վրայ. արդէն ամբողջ այս Թիթերը կը վկայեն, թէ խորապէս թափանցած է Մագիստրոս յուշարկնի ոգւոյն, վասն զի ոչ Թէ միայն յուշարկն բառերու վրայէն հայերէն բառեր կը կերտէ, այլ այն յուշարկն բառերու ունեցած քուրճ գործածութիւններն ու իմաստի երանգները գիտէ: Իրենաւ՝ կերտուած էրէ՛մ յն. քրօսօս (կամ նոր աստի՛կ. քրօտտ) բառի վրայէն, կը նշանակէր ոչ թէ միայն իւրօն, իւրօնքն, այլ նաեւ Բուրձն՝ մը զբաղի, անոր մէջ կատարեալ երեւալու, կատարելագործուելու ջանալ: Այս նշանակութիւնն աւելի լաւ կը մեկնուի յն. քրալա-տեւծոց բառով, «իւ մը, բն մը (= Փիլիսոսփայ մը) երեւոյս, որ երեւոյս չէ. եւ կամ բայը՝ քրալատեւծում» զբաղի բանով մը՝ արդէն ըստ յն.՝ Ուրեմն իրենաւ է՝ փիլիսոսփայ գործերով զբաղելով (= չ' փութօփօս քրալաւա) «փիլիսոսփայ կարծել ինք զինքը, փիլիսոսփայ երեւալ»:

7. Թիմոսան = փիլիսոսփայ: Վերոյիշեալ 5 եւ 6 հատուածիները բաւական են հասկնալու համար թէ Մագիստրոսի գործածած Բիւստան(ք)՝ «փիլիսոսփայ» կը նշանակէ: ՍՌ. ունի «Թիմոսիկ = իմաստուն Յունաց. իսկ ԱԳՐ. եւ Երմ. պարզապէս՝ «իմաստուն»: Ուրեմն «Թառաւիր իրենող Թիմոսանդ» պէտք է հասկնալ՝ «ո՛վ ի զուր փիլիսոսփայ համարեալք»:

8. Ներդիման = «մեկնեա՛, յայտնեա՛ն. այսպէս ունի ԱԳՐ. իսկ Երմ. «ներդիմել = յայտնել»: Ճիշդ այս մտքով կ'ընենք մենք

ալ «Թափանցել» «Թափ անցանել» բանի մը իմաստն = durchdringen: Զարմանալի կը գտնենք որ ոչ ՀԲԸ. եւ ոչ ուրիշ մը կը յիշատակեն՝ ոչ թէ այս նշանակութիւնը, այլ եւ ոչ ինքեան «ներդիմել» բայը: Վը գտնենք այս բայը Աստղիկ մէջ (հրաբ. Ս. Մալխասեան) էջ 225. «Եւ նախ յառաքելոցն սկսանիք զայս ներդիմեալ», Հմմտ. Մկս. «ներդիմել, էջ 114:

9. Ջժոտայւս = զխնդրեալ [ի քէն]: Երմ. ունի «ժտել = խզել, ժնգռել?», Մագիստրոս գործածած է այս բառը (Մկս. էջ 238) իբր «Իրապէս հասկնալ», «ի վերայ հասանել ըստ իրին» (ա. 3 հատուած նիւ.), որ կը կարգէ «ժտել» բային 3րդ եւ նոր նշանակութիւնը: Վասն զի «ժտել» յուշարկն հիշեալ կը նշանակէ = մերձեանալ համարձակել. Բ. համարձակելով խնդրել. բայց հոս կը համապատասխանէ յուշարկն բառին ուրիշ մէկ նշանակութեանը, որ է =) յուզել, որոնել, ք) քննելով գտնել = վերահասու ըլլալ: Այս բառին բովանդակ գործածութեանը մէջ՝ որ շատ ընդարձակ է, Մագիստրոսի այս տեղն է որ երկրորդ վկայութիւնը կը հայթայթէ՝ այս նշանակութեան: — — —

Վը յուսանք թէ այս բառը նմանութեամբ կրնայ՝ քիչ շատ մեկնուած նկատուիլ այս ճրդ բաւական խառնակ հաստուածը: Աւելին՝ ժամանակին կը թողունք:

9.

Գետտրաս¹ զըէիք² նս՝ խորդապար³
Ուրբտ ինկոց եւ՝ Խրբտար [պ]

եռանկիւնեաց օղանառակ⁴ — կա-
Խառնիւնեաց աստեղծելով եւ իւ-

նաշմամբ: Հիկէն⁵ գետտրաս հոպտեակ⁶
— Խիւլով: Ուրդե՝ շրբտար ծանկեալ

ըմբարհակեալ⁷ կոկոզան[ա]ս⁸. սակայն
պարտաւորեալ Բեռնարեւ. — Խիւլ

ոչ յակթեիս⁹ ապուսեակ¹⁰ միայն
— Բեռնարեւ. Բեռնարեւ. Բիւլ

աճիւնիցն¹¹ ծասքման¹¹:
Հեռեւն Ծառեւոյ [= Բեռնարեւ]:

¹ Մագիստրոսի քալ յուշագրութեան ինքնուրու բնուէն համար, բաւական կը համարենք թէ մէջ պիւրջ. (Մկս. Էջ 202) «Եւ արդ ընդպիսիք հաստուած նշանակել: Ե Թուրքոյ կարգաւու է ծάλαττα (= ծάλασσα) = եռվ, եւ այն տանն հեղինակին «մարգարի փոսք» ըսածը հեշտուա կ'ըմբռնուի: Ընդհանրապէս մտադիր կ'ընենք, որ Պր. զոստանեանցի հրատարակութեան մէջ գիտագիտ. ապուստ չառ մը բառեր՝ օտար (յուշարկն) բառեր են, զորոց հարկ էր ըսալ զիսպիր չհրատարակել, այլ նորաբարդի, բայց սակից բազմութիւն յատուկ անուններ ալ իբր պարզ բառեր՝ մանրագիր ապուստ են եւ երբեմն իբր անվառ բառեր՝ փանկերն իրարմէ անջատուած են: Իրողութիւն մը որ Գր. Մագիստրոսի՝ արդէն գիտաբանաց լեզուին գիտաբանական հանգիստն աւելի անշուշտ ընելու կը ծառայէ: «Թառաւայն բառը՝ զոր պարտ շատերը յատուկ անուն պիտի համարեն, ինքն նորաբարդի եւ մանրագիր անագրութեան, օտար ըսալ ըլլան իսկզե պիտի հասկնալու եւ այս գիշտեմի բայց իրթին հաստուածիդ դիւրաւ պիտի լսուուր:

1. Գնատրաս = որսորդ: Անձանօթ կազմութեամբ բառ մը (մեզի ծանօթ հին լն. Պրոդիդ, Պրոստիչ, Պրոստար, կամ նոր լն. ասորիդի, ասորիս բառերուն անման), զոր 4—5 անգամ կը գործածէ Մագիստրոս. այսպէս (Մկ. էջ 236) "Գնատրոս գառարկայած", "Եկի գիշերարուն, սպիտակափառն իւրոս" (Անգ. էջ 234), եւ հոս 2 անգամ: ՀԲՈ. "Վարք հարանցն ունի վկայութիւն մը, "Ճննդութեամբ" այր իւրոս, որ թարգմանի "գործ", "Ենթակէս Արթ. եւ Երմ. ունին "Գնատրոս" = որսորդ:

2. Գրեկց = կոնկաց [կոնկաներու]: Գրեկ՝ շատ լաւ նկատած է ՀԲՈ. է լատ. grus բառը. բայց լն. լեւոնիւն ինչպէս կը գրէ յամենայն դեպս սխալ է. կայ լն. այս նշանակութեամբ միայն γέρωνος: Գրեկէն ամեն հնդեւորական լեզուներու մէջ նշոյն է այս բառը, գը. grus, փրմ. Kranich (հրգ. chr-an-uh), լեւ. ger-vi, փլ. zor-avi, Հայերէն միայն այս տեղս կը գտնենք Գրեկ-Գրեկ ձեւը. սոցորաբար կ'անուանուի Գրեկ (նաեւ Գրեկ). տ. Եղն., էջ 174. Ագաթ. Վնեւ. 1835, էջ 486. Վեցոր. Բարս., էջ 163. Բուզանդ էջ 111 եւն: Հին բառ է նաեւ Գրեկ, գործածուած Վեցոր. Բ., էջ 163: Մագիստրոս պահեր է մեզի այս Գրեկ ձեւը, որուն արմատն է gr = կարկաշէլ. կը կարծենք թէ Գրեկ ձեւը, եւ յոյննայ պարս. Գրեկ = Գրեկ ձեւին հետ (Գ. Դպ. Պրոս. Բ.): ՍԻ. Բուրդուկին կը խաթարէ այս բառը, շրջելով զարմանալի նախադասութեան մը. "խորթաբար ետանկեանց Գրեկ քեզ", Ի. Բ. տեսած օրինակն այսպէս էր, թէ իմաստ մը յարմարել ուզէր է: Բաց ի Անտ. եւ Վինն. օրինակներէն, մեր առջեւն ունեցած միւս բնագիրները վերապահաբար են. Մկ. = "գրէ իցես", Էմ. = Գրեկ (եւ արարեալի Գրեկ) էջ 209. Արիստոփանէս ("Հաւերո 8 տեսիլ) ունի.

"Երբ կուսնին կը սուրայ (= մեր բնագրի՝ օգնողութիւն) բարձրաձայն կրկնելով (= Գրեկութիւն) լիւրեական սահմանները, . . .

3. Խորդակար = խորդի պէս պարող (եւ ոչ խորթաբար): Մագիստրոս կը յիշէ հոս կուսններու:

4. Ծնանկիւնեաց = Ծնանկիւնի՝ Վայնքն ետանկիւնի ձեւով պարը, զոր կը կատարեն

այս թուանները դարձարձիկ գաղթելու ատեն (= "խորդ Կուսնի գնան իւրեանց", Ա. Մկ. Գօթի, Վնեւ. էջ 117): Այս թուանց Կուսն նմանութեամբ՝ γέρωνος = խորդի պար կ'անուանուի՝ Գրեկ մը, զոր կը Գրեկ Գրեկի (տ. Luc. de salt, 34 եւ Plut. Thesauss. 21). Բայց հոս կը սպիտակենք բանաբար ուշադրութիւնը հարկելու որ հատուածի իմաստը թուլ չի տար՝ "խորդապար" իրր գոյական տունելու, այլ իրր բայական Կուսն, այսինքն՝ "Ետանկիւնի ձեւով խորդի պար Կուսն կուսնները", որոնք կարկաշէլով օղը կը կարեն (= օգահատեալ) ու կը գաղթեն: Մագիստրոս նման կերպով ըսած է "անուահալար պարայածեալ" (= "օգահատեալ" պէս) (Մկ., էջ 237).

Արեւմտայ 4 թուերն ամփոփելով կ'անունենք. "Արսորդ եւ ետանկիւնեան խորդապար [պարող] կուսններու, որոնք կարկաշէլով օղը կը կարեն ու կ'երթան", Ի՞նչ նմանութիւն է այս. Մագիստրոս ըսել կ'ուզէ, "խելքէզ վեր բաներու ետեւէն եւ ինքեր, ուզեր եւ բարձրէն թուող կուսններու որսորդի պէս" կուսններ որսալ, բայց . . . շարունակութիւնը յարող բառերու մեկնութեան մէջ թող ամբողջացնէ ընթերցողը:

5. Հիկէն = իրրեւ, որպէս. շատ ծանօթ՝ "Նշաղթեանց" բառ, շատ մը ընկերներ ունի՝ Էրմ., որչաւ եւն:

6. } Հոսպտեալ = ծածկեալ [կոնկան],
7. } Ըմբարնակեալ = ապարստանեալ,
8. } Կոկոզանաս = մեծամտեւ:

Այս 3 թուերը կցեցինք իրարու, վասն զի կերպով մը իրարու կցած է նշոյն իսկ Գր. Մագիստրոս "Մրգուզ փանաքն" կարողն մէջ, Մկ. էջ 237, ասոնց նշանակել ու համեմատութեամբ շարելով, այսպէս ուրջաւորել եւ գրուանող, երեւալ, նոնեալ, ապահանջել, Եթէ իրաւունք ունինք՝ այս երկու բառաշարքով զիրար բառաբանելու, այն ատեն մեկնած պիտի ըլլանք Գրեկ բառն ալ իրր Գրեկ նշանակող: Եւ նոր բառ մը չենք ըսեր երբ պնդենք թէ Գրեկն՝ Գրեկն իմաստն ալ ի վերացեալ իրր "բանի մը բուն, հարապատ իմաստը պահելով, Գրեկն, ուրիշ իմաստով ներկայացնել" կը նշանակէ: Ըստ կը սրէր Մագիստրոս այս Գրեկ բառը, տես՝ "Մրգուզ փանաք Գրեկալ, Գրեկալ, ան-

Հոյժ ոգեալն են (Մկս. էջ 237). իսկ ծառ-
նաձեւը նշանակութեամբ տես՝ «Եւ ահա ոչ
քիւրքանէ քեզ՝ մակարտեանայ վաղնջոց
գեղեցկութենէն գիւ. (Մկս. էջ 221). համե-
մատեալ՝ «զոր բարբառն երբայական իբր քիւ-
րքիւրքանն» (Պտմ. ԹՎ. Արծ. Կ. Պ. էջ 17):
Բայց համեմատութեան առած նախադասու-
թեան «որդասոյղ եւ գրուանողն» («ծառ-
նաձեւ») բառերը կը փարատեն այս նկատմամբ
ամէն տարակոյս:

Ուրեմն հոգեւէլ նշանակութիւնն է հոս՝
քիւրքի պէս, ծառնէլ: ՍՈՒ-ի բառագիրքն է հոս
ալ զմեզ անօգնական կը թողու եւ. — ըստ
իւր տարօրինակ տեսութեան՝ կը փոխէ Մա-
գիստորսի այս հատուածին ընթերցումը.
կը գրէ «Հողասել, կեղծեալ բառ է, պա-
րաստեալ յօտարեալ (!)» «Գրեցի քեզ
հոգեւէլ կրկնգան» (վերջին դառն աւրուած
ի վերջը եւ սրբագրուած): Սովորական
հոգեւէլ բառն ալ ունի ըստ ՀԲԸ-ի ինչ-
նորոշութեան նշանակութիւնը. (տես անդ.)
— սպասանք շառնաձեւնք՝ զարգրու մէջ
ծառնաձեւն տարբեր իմաստ չունի սրբէն:

Բովանդակ «Գամագտական» ին վրայ ըսյս
կը սփռէ այդ հոգեւէլը. վասն զի Կիրակոս
յոյնն, առ որ կ'ուղղուի նամակը, Մա-
գիստորսն ծառնաձեւ կ'այսպէս կը գրէր (ի բաց
առեալ վերոյիշեալ հրապարակական գէպքը՝
թէ զհիւրըմբռնելի են գրածները, եւ թէ կը
հասկնայ անոր ամէն գրածները): Լսելուն պէս
Մագիստորս՝ իւր ինքնապաշտպանութեան սո-
վորական գէպքին՝ «կարծրակուռ» ոճի կը գրիմ,
իւր օրտոք ծածկապէս գործող հակառակորդն
ըմբռնանելու: Առ այս համեմատել Մա-
գիստորսի հետեւեալ վկայութիւններն. «եւ
... հմայից հոգեւէլ շատմութիւն քննու-
թեամբ քայքայել», (Մկս. էջ 52). — «Մեղ-
կեալ հոգեւէլ... դառնելն միմեանց» (Անդ.
էջ 36):

7. Ըմբարնակեալ = ապարասնեալ [ինք-
նահաւանութեամբ անզուտ լեզուագրու-
թիւններ ընելով] և՛ յիշէ այս նշանակու-
թիւնը ԱԳՐ. իսկ երմ. կը գրէ՝ «Ըմբարնա-
կեալ = ապարասնեալ» որ պիտի ըլլայ յայտնա-
պէս «ապարասնեալ» կամ «պարասնեալ»:
Այս կերպ գրութիւնը միայն այս երկու բա-
ռագիրքերու մէջ կը յիշուի: ջատ է՝
Ըմբարնակ, Ըմբարնակ՝ ձեւը՝ որ նոյն նշանակու-
թիւնն ունի եւ շատ սեղ կը յիշատակուի.

տես նաեւ ՀԲԸ. եւ ՍՈՒ. կը գտնենք այս
ձեւով ալ առ Մագիստորսի՝ «Ճահեալ զա-
մեկեալ Ըմբարնակեալ» (Մկս. էջ 237). «2ի
յանկարծակի Ըմբարնակեալ զգոխախեռ յա-
խորտանք», (Մատեն. Խորեն. Վենետ.
էջ 453):

8. Կոկոզան[ա]յս = մեծամոտ: Առանց
իմաստի այլալուծութեան կրնանք բնագործն ի-
նչուս ձեւն ալ պահել. բայց այն ատեն
պիտի օտարակցէ Ըմբարնակեալ լեզու
ներգործական բայի իմաստ տալ, իբր «ա-
պարասն բարանըն», «լեզուագրութեամբ
կոկոզանքնը ընել, մեծամոտ խօսքեր ընել»:
Քանի որ զգուարեմունքն ընագիր մը կը
վերահաստատենք, չենք քաշուի այս փոքրիկ
փոփոխութիւնն ընել, քանզի եւ առ ինչ-
նշանակելով փոփոխութեան պատճառները:
Առաջին պատճառը կը գտնենք անընդմիջա-
կան նախելմաց տողերու մէջ. իսկ երկրորդ
պատճառն է հետեւեալնք. ԱԳՐ. եւ երմ.
կարենա՝ ինչպէս վերին ըմբարն, Մագիստորսի
այս զգուարեմունքն ընագիրը լուծելու համար
գրած են միայն. արդ թէ՛ ԱԳՐ. եւ թէ՛ երմ.
միայն ինչպէս բայը կը յիշեն եւ ոչ «կո-
կոզանք» զոյսկանք, ՀԲԸ. եւ ՍՈՒ. կը յիշեն
«կոկոզանք», բայց իբր գործածութեան տեղ
երկուքն ալ միշտ եւ միշտ Մագիստորսի այս
խօսքը կը յիշեն: Ընդհակառակն Մագիստորս
ինչպէս բառը կը գործածէ եւ էջ 237.
Երկրորդ պատճառ. Կոկոզանաստպայսի
ձեւին եւ Կոկոզանաստպայսի ձեւին
մէջ շատ մեծ է գիծելու պատճառը, մասնագր.
այսպիսի զգուարեմունք հայերէն մը կարգաւու-
առեն:

Ի Բայց Ըմբարնակ երբ այս բացատրու-
թիւնն ալ գրեթէ բառ առ բառ անուններ կը տանենք
Արիստոփանէսին:

«Կրտսն զիս պատճառաբանութիւններով յարթա-
հարեմ, բայց միշտ ինչպէս անպիտան խորքին կը թափ-
ուի» Արիստոփ. «Պիտուի» Գ. ի՞նչ լեզուի «Ըմբարնակ
այս կոկոզանք ինչպէս ինչպէս ինչպէս» Մկս. էջ 237.

Ի վախճան երբեք գրեթէ մէջ իբր յաւելուած կցուած
խառնարդ կեղանակեցող բարոյաբանութեանց մէջ, կայ՝ կայիս-
թիւններ լեզուէն բոլորովն օտար եկամուտ լեզուաւ հե-
տեւեալ կտորը. «Գլուխ անիմ զինքնուրաշ ինչպէս
վկայասնութեան կործան ինչպէս ինչպէս ինչպէս ինչպէս
ի սպաս բանեցին եւ կործանուի ինչպէս ինչպէս ինչպէս
թեւեալ եւ, էջ 191: Հարեւանքն իմ յիշատակեցող որ այս ա-
պիկար ողբերկ վերջին մասը իբր թէ՛ «Ալեքսանդրի իրաւո-
նեւ առ բարեկամը բոլորովն կցուած, եւ մասնագր վերջին
երեւոյ կործան Մագիստորսն զարու. լեզու եւ: Ըմբարնակ
անգիւր. թիւներն ուղղը կը գրեցին Հ. Թ. Թաւաթի «Սայն
կարթիւնեալ ուսումնասիրութեան», էջ 21. եւն եւն:

9. Մակթեհիս = բարձրանալ [վերամշակու- նաւ, վերակթեհիս եւն եւն]:

10. Ապուսեալ = մերժեալ [դատաւարա- տեալ]: Սովորաբար իբրեւ «ժխտել» կը գործածուի, ինչպէս ՍՈ. Կ'ըէ՝ իւր ոճով «ապուսեալ այսինքն ապուսեալ» կը թողունք իրեն այս մեկնութիւնը. միայն «Գ. Անյաշ- թէն», (Վեհեա. էջ 431 եւ 475) եւ այս գրող նման ուրիշ շատ տեղերէն գիտենք որ «ժխտել» կը նշանակէ: Բայց այս սողերուս իմաստը ճիշդ մեկնելու համար պէտք է «մեր- ժեւել» նշանակութիւնը գտնել, եւ գտանք «պարտ. Տրամիտիս» Միւն-ժ. ի մէջ (Վե- նեա. էջ 408 որ սովորաբար Մագիստրոսի թարգմանութիւն կը համարուի եւ է.) ահա վկայութիւնը՝ ըստ այնոցիկ պարտ է հօրն զորդին ապուսեալ եւ է քոյ քարոզելն:

11. Ածիւնիցն ծաւարման = զամիւսն ծաւ- արելի [ծաւարման ածիւնիցն դատաւարաւի, այս ինքն մեռելի], Այս 9-դ հատուածին վերջին երկու բառերովը որ պահուած են շուրջ 900 տարիներէ ի վեր, այս անհասկանալի համա- բուած չափաբերական նամակին մէջ, Մա- գիստրոս իւր հիմնութեամբ զարմանքէ ի զար- մանք կը գլորուի զմեզ, վասն զի արդէն գրե- թէ 9 դար յառաջ հայացողքս յաշուելու ոճ մը, որ գարեբ ետքն անցած է յունարէնէն լատինարէնի եւ ասկէ գաղղիերէնի ու գեր- մանարէնի, թէպէտ վերջինս իւր յատուկ բացատրութեան փոխելով, ins Gras beissen = «խտին խածուածք տալ»: Արդ զոր. նորայրի գաղղ. բառարանն ունի իւ- ծուել զփոշի = mordre la poussière = (պատերազմի առնել) մեռել բացատրութեան դիմացը, բացատրութիւն մը՝ որ նիւթական թարգմանութիւն է գաղղ. Արդ. «փոշին չի խածնուիր», երկրի հողը (la terre) կա- րելի է խածնել. բայց Մագիստրոս ունի աւելի ճիշդ. էւնել (= աշուշ ըստ ԱԳ. Ի) ծաւել, ծաւել, որ շատ աւելի յարմար է. եւ ապահով ենք՝ եթէ գաղղ. բառագրող հեղե- նակին յառաջագոյն ծանօթ ըլլար Մագիս- տրոսի այս բացատրութիւնը, այսօր պիտի գտնէինք զայն նոյն բառագրող մէջ, Արդ Մագիստրոս հայացողքս է՝ οὐδ' αὖν, γὰρ αὖν ἐλπίς οὐδ' αὖν կամ որ գրեթէ նոյն է՝ οὐδ' αὖν ἰδέσθαι γὰρ αὖν = զհող, զփոշի ծաւել, ծաւել: Պատերազմի առնել երեսի վրայ ինչալ (կամ մեր ուսմին)՝ քթին բերնին

ինչալ») «երեսն ու բերանը փռուց մէջ թաթխուիլ», ըսել է, այսինքն մեռել: Մա- գիստրոս՝ Կիրակոսի եւ իւր միջեւ կա- տարուած միջումը պատերազմի կը նմանցնէ, Աւելորդ է ըսել որ այս մեր անձնական հետազոտութեան արտադրած արդիւնքն է. թէ ԱԳ., թէ երմ., թէ ՀԲԱ. եւ թէ ՍՈ. լուռ կը մնան յայտմ. վերջինս ըստ իւր բարի սովորութեան կը խանգարէ քան կը յարգարէ իմաստը, վասն զի ըստ կամս նոր միտք մը կը ստեղծէ. «Գրեցի քեզ ապուսեալ ածիւնիցն ծաւարման», Բայց ինչ զարմանալիք. Հոմերեան այս ոճն ունի եւ Արիստոփանէս. «Այսօր իսկ հող պիտի ծաւարէ», «Ապ- պետենք» Ա. Ար. 1 տեսիլ. «Թող Արամազդ զքեզ յաճին ջախջախէ» (Անդ) եւն եւն: Ամբողջ այս 9-րդ հատուածը մեկնելու առնել մեր կրած թարգմանութեանն ու խոն- ջանքը կը մոռնանք՝ — եւ ապահով ենք որ Մագիստրոս պիտի չյանդիմանէ զմեզ՝ «մի յաշուելու ինչու»՝ տարակուսանքի տարա- խոհական մտածութեամբ, (ՄԿ. էջ 112) —, յիշելով միայն որ յաղոցեցանք՝ ամբող- ջացնելու այս հատուածին 4 թուին (տես) մէջ՝ առկա թողած նախագասութիւնը. ահա ուրեմն կարման կէտերու ամբողջացողքը մասը. «դիւր չաշուելու է քեզին դիւր է քեզին»: Իրաւունք չ'ուսնեար Մագիստրոս, էջ 237 մեզի ըսելու. «Գետարտոս դատարկեալ» ապա- շնորհաց բախտի հասեալ — մոլորած որսորդ՝ անյաղոցեցու բախտին վիճակակից:

10.

Իրազեկ¹ զինէն ծանկայ¹, զի
Իւրեկ¹ շինէն իւրեկ¹ [= հաւեկ-ց-] շին

Լիցիս իրալի³ (ի) Կարծրակոտ
Ինէն իւրեկ³ է Գետարէն [աշուշ]

առատութեան⁴ իբր ի կենսաւ⁴ եւ
Իւրեկ⁴ իւրեկ⁴ է Կետ

ի կիստայ⁵ կոնդակ⁵ վարստեալ⁷,
է իւրեկ⁵ Կետեկ⁵ Կետեկ⁵

անհպել⁸ համադեո⁹ կարծեցալ¹⁰:
անշու⁸ անհպ⁹ համարեալ¹⁰

¹ «Ո՛հ, ապուսեալ հետեւելով, եւ դժբախտ, ապարդիւ լուրջի Արիստոփանէս», «Հաւեր», 1 տեսիլ:

մէջ մեզի զլացան իրենց խորհուրդը: Միայն
Երմ. ունի նմանաձայն՝ Կեն-թ բառ մը, սա-
կայն կը նշանակէ «ստացումք, կենդանո-
գիր», ստիպուեցանք Հանգարաթի իւր տեղը
թողուլ այս բառը:

Իթէ այս «կնառ» բառին մեր մտքին մէջ
ծնանելուն կերպը (Werdegang) գրի կ'առ-
նունք, ծառագոյնելու համար է այն՝ ոչ-տգիւ-
կերպը, որով Տնագարեան թատր իւր տեղէն
կը խախտէինք, տեղը զնելու համար կնառ
մը: Թախուռն գործած չենք, կարծենք: Սա-
կայն ուրիշ գծուարութեան մը բախեցանք:
Այս կնառ բառն՝ որ մեր մտքին մէջ ծնունդ
առած էր թատր ձեւը մանր քննած ասեննիս,
վի-թ չին եւ ոչ նոր բառագիրքերու
մէջ. եւ սակայն հարկ էր որ՝ գոնէ ըստ
ուղիշ ձեւին, գործածուած ըլլար, քանի որ
կնառ՝ «կենք կարող, հասանող», կամ
«կենքն զգուող»՝ շատ կը յարմարէր
Մագիստրոսի գրքին ու ոճին: Մենք մայն
Եթորքա! մը եղաւ արգիւնքը մեր խուզար-
կութեանց: Ինչ ինչ Մագիստրոս Բորչ-ձե-
նէ այս բառը եւ — նոյն իմաստով:

«Մարդն է զէտ ծառ, կենանքն է առատ,
Մահն առ արմին եղեալ հաստատ,
Օր մի առնէ զնա կիճնաւոր,
Տանի յառեան վեհնի զգառ»

(Մկս. էջ 241):

Կնառ բառին գոյութիւնը խախտեց ու-
րեմն թատր, կը փար մեր կողմանէ յաշ-
թել ուրիշ երկու գծուարութեանց: Կն = թ
ձեւերը կրնային չգիտելու իրարու հետ:
Չեռագիրքներ՝ մանաւանդ Նոարագիր եւ կամ
չեղագիր գրուածներն, եթէ իրարու համե-
մատութիւն, իսկոյն հարստասական պիտի ըլլայ
պատասխանը. բաւական է համագոյնելու հա-
մար համաստեղ Միւնիխէն Մելգոնեան օրի-
նակէն՝ (Մկս. 24) յաւելոյն, բառը, որ
գրուած է յաւելոյն, բայց շատ գիւրաւ
կրնայ կարգադրուիլ եւ «յեթ-թէ»: «նշնայէ»
(Անդ. էջ 24՝ վարէն երկրորդ տողը).
«արթէն» որ կրնայ կարգադրուիլ «արթէն»
եթէ կնառը՝ ըստ մեր կարծեաց թատր փո-

ւ զարգ հետաքրքրութեան համար կը յիշեք, որ
Եթորքա-գրեան մէջ «Կարգ մեկնց», Office des morts,
կը հիւն Maghafa gēnazat (մահ-հաֆա գիւն-հա-
նա) արգար գիտաւարութիւն մը հայերէն կնառ բառէն,
կնայեա վկայեց եւ մեր բարեկամը՝ Ժաշ Եթորքա-
գրեան Robert A. Peter.

խուած եւ այս վերջին ձեւը պահուած է,
պատճառն այն է որ ինչ, թուաւոր կամ նոյն
իսկ թուաւոր ծանօթ բառ է, քան կնառը,
ուստի այսպիսի տարակուսական լեզուին մէջ
թատր պահուիլու աւելի քանակած է: Երկրորդ
գծուարութիւնն էր, թէ ի՞նչ ձեւով կը
գործածէ Մագիստրոս՝ ի՞նչ բառը. մեծ եղաւ
մեր զարմանքը երբ «կնառ . . . Լուսնայ»,
իմաստով գտանք «Լուսնայ . . . Կեթ-թէ»,
(Մկս. էջ 210) գարձուածքը:

Ինչոր չկայ որ «զէքերու», նման «կար-
ծրակուռն», բառերով խօսող Մագիստրոս՝
նե-թի գաղափարակից բառ մը ստեղծած է՝
զկիրակոս շմարեցեալու համար: Թէ ի՞նչ
իւր ինչ բառերն իրր զն-թ կը գործածէ
Մագիստրոս՝ փրացեալ բարձրագոյն հակա-
ռակորդն յետ մշիւն, վանելու, ինքը Մա-
գիստրոս կը վկայէ. «Փնխտութեք փրացեալ»
սպա զն-թ (զնութ) բաց ասացեալ» (Մկս.
էջ 237): Բայց ոչ միայն նե-թի, այլ նե-
շ-թ ալ կը գործէ Մագիստրոս, պիտի տես-
նենք յաջորդ տողերու մէջ:

5. Կեստայ = Կեստայ եւ. [Ափորդիտայ
գոտի]: Կեստայ է յն. κέστος, միջուած
արգէն «Հ. Ամ. ի 1894, էջ 84. Լու-
cestus, այսինքն Աստղեան այն գոտին ուր կը
պահուէին գեղեցկութեան զարգարանքներն՝
իւր քաղութեան զէքեր: Այն թէ ինչ
կ'ըսէ մեր հին մասնագործութիւնը . . .
զայնտիկ խորհելով՝ առնու զգարգան ամե-
նայն ի կե-թի Ափորդիտայ եւ կե-թոս առ-
նապելի՝ տապանակ ինչ գոյ, յորում ամե-
նայն առ ի գեղեցկութիւն եւ քաղակերպու-
թիւն եւ ի շնորհս իրք արամականալ լինին
(= կը գտնուին), շնտոն (հարակ, գերմ.
Մանանդեանց, էջ 59): Կեստայ այն գոտին է
որ կը պարունակէր ունի ու կե-թի, որով-
հետեւ Աստղիկ կը ներկայացնէր յանձին՝
ըստ առապակելն, իւր երկնաւոր ամենայնով
մօրը, զարհուրեմ զօրութիւնը (Դիւցաբանու-
թիւն Moritzp. Դր. Max Oberhayer էջ 94):

ւ Համաստեղ Մագիստրոսի գաղափարակից մէկ ա-
ստութիւնը. «Համարեալ գու. զքեզ քեցեայ, ինչեայ, ծե-
նեալ ի բաց վարեալ» (Մկս. էջ 237): Գիտե՞ք Մագիստրոս՝
ըստ տեղւոյն իմաստակելու կ'ըսէ. «Երկրեցեան թապառքան
առանց զիտայ եւ կե-թի (Անդ. էջ 192): «արուցանել
զն-թ ի կարգին իր քեց (Ամբաստան խորք) էջ 177:
Բայց կե-թ ու տեղէն տեղ՝ ունի փոխարեութեան՝ «ար-
միւրայեան (— մէկ լուսնայ, Մելգոնեան օրինակը
«Միւրայեան»), գու. կնայեա իւր-թի (Հարեան, լիւր-թի-թե-
նա) գու. փոխալ (Մկս. էջ 234) եւն:

